

Chceme
vedieť
viac

o budúcnosti
vzdelávania
na Slovensku

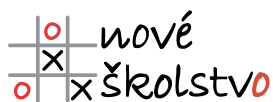
Príprava na svet práce

Stredné všeobecné a odborné vzdelávanie

POZIČNÝ DOKUMENT K DRUHÉMU OKRÚHLEMU STOLU ZÁSTUPCOV A ZÁSTUPKÝŇ
POLITICKÝ STRÁN A ODBORNÍKOV A ODBORNÍČOK V OBLASTI VZDELÁVANIA

Editor: Peter Dráľ | noveskolstvo.sk & chcemevedietviac.sk

KAMPAŇ REALIZUJE

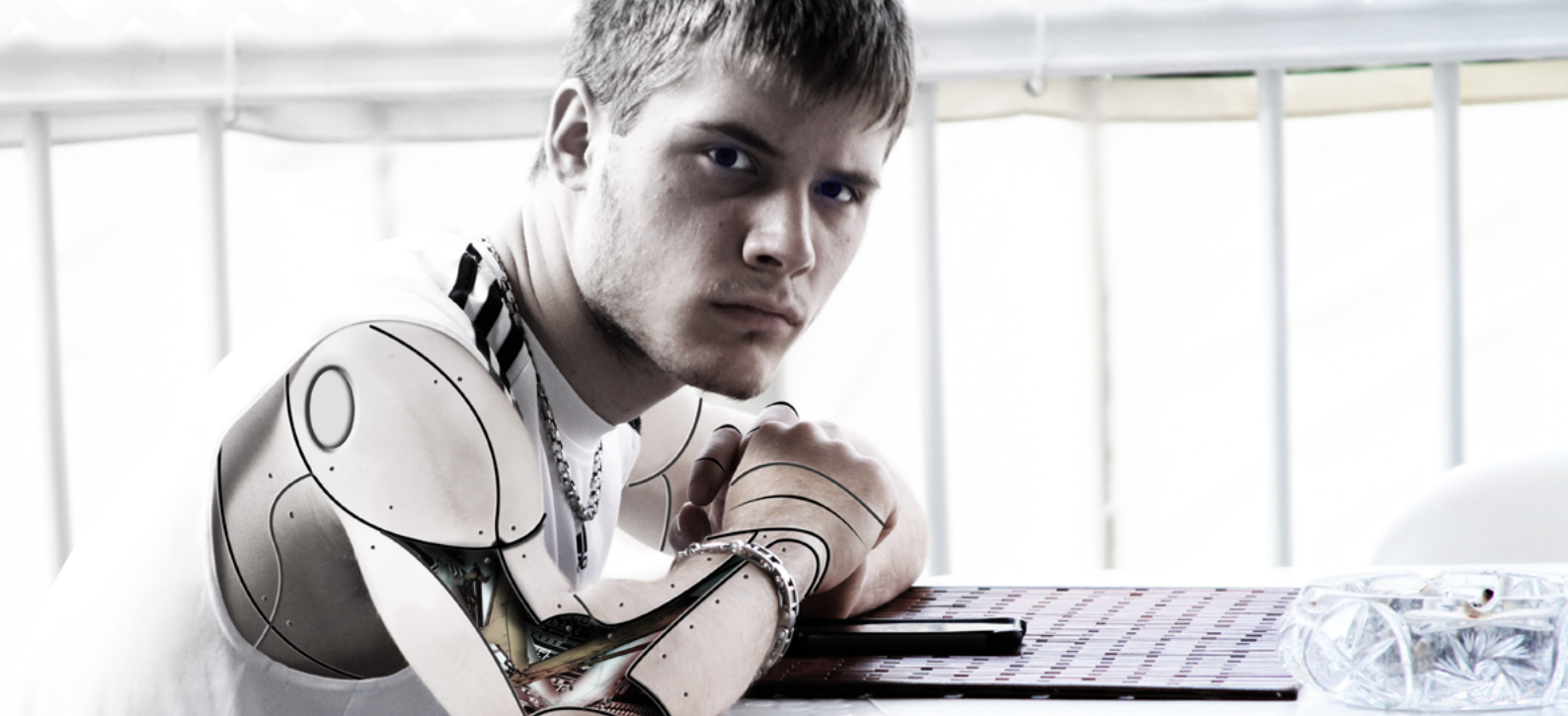

KAMPAŇ V ROKU 2016 PODPORUJE

MEDIÁLNY PARTNER

Vzdelávanie má mladých ľudí pripraviť na život. Oni však život žijú, už keď sa vzdelávajú.

Základný rámec

Trh práce sa dynamicky mení. Vznikajú a zanikajú nielen pracovné miesta, ale aj mnohé povolania. V dôsledku automatizácie **sa zmení alebo celkom zanikne takmer polovica súčasných pracovných pozícií a rovnako takmer polovicu rôznych profesií nahradia stroje.**¹ Vzdelávanie, ako časovo ohraničené nadobúdanie kvalifikácie využiteľnej po celý život, preto nahrádza potreba dlhodobého a priebežného osvojovania si nových poznatkov a zručností s pridanou hodnotou. Stabilné postavenie na trhu práce bude mať v budúcnosti človek, ktorého nedokáže plnohodnotne nahradiť stroj.

Už dnes sa čoraz menej ľudí identifikuje s jedinou profesiou a čoraz viac ich počas života vystrieda viacero povolaní. **Znižuje sa počet profesií, v ktorých sa dá využiť kvalifikácia získaná v mladosti.** Tradičné vzdelávanie v školách preto dopĺňajú rôzne formy dištančného, doplnkového, nadstavbového a rekvalifikačného vzdelávania, do ktorého vstupujú ľudia rôzneho veku a v rôznych životných situáciách. Popri formálnom vzdelávaní sa využívajú rôzne formy mentorstva, koučingu a supervízie, mobilné aktivity, pracovné stáže a job shadowing, ako aj školy druhej šance, univerzity tretieho veku či rôzne programy vzdelávania dospelých a celoživotného vzdelávania.

Okrem testovania už nadobudnutých vedomostí sa u učiacich sa skúmajú aj vstupné predpoklady, vykonávajú sa audity zručností a agentúry kariérového

poradenstva sa sústreďujú na komplexné posúdenie predpokladov na výkon konkrétnych činností či na prácu v tíme. **„Papier“ už pri hľadaní pracovného uplatnenia nestačí** a učenie sa novým veciam prebieha aj priamo na pracoviskách, v komunitách, či individuálne a dištančne prostredníctvom e-learningu.

Rastie počet ľudí, ktorí kombinujú viaceré spôsoby zabezpečenia príjmu a využívajú flexibilné formy zamestnania a samozamestnania. Aj keď je práca pre veľkú väčšinu ľudí ekonomickou nevyhnutnosťou a dobrý zárobok zostáva najväčšou motiváciou pre výber povolania, zamestnanie či podnikanie sa čoraz viac spája aj s **možnosťou sebarealizácie a naplnenia vlastných záujmov a potrieb.**² Tie však nemusia byť vždy v súlade s aktuálnymi ani očakávanými potrebami pracovného trhu. To vytvára tlak nielen na poskytovateľov vzdelávania, aby sa prispôbovali demografickým trendom a ekonomickým zmenám, ale aj na učiacich sa, aby pri svojom študijnom a profesijnom rozhodovaní viac zohľadňovali perspektívy budúceho uplatnenia.

Ako môže vzdelávacia politika a politika zamestnanosti pomôcť skĺbiť individuálne záujmy, schopnosti a aspirácie učiacich sa s potrebami ekonomiky a trhu práce?

**Atlas predstav
o budúcnosti vzdelávania
na Slovensku**

<http://atlas.chcemevedietviac.sk>

„Škola by mohla byť ako švédsky stôl – dieťaťu najprv dá ochutnať z rôznych možností a ono si potom samo vyberie, čo chce.“

účastník workshopu
Rožňava³

Z povinnosti do „otvorených“ možností

Desaťročná povinná školská dochádzka sa na Slovensku končí dovŕšením 16. roku veku bez ohľadu na to, či žiak riadne ukončí základnú školu. Ak navštevoval nultý ročník alebo niektorý ročník opakoval, nemusí získať ani nižšie stredné vzdelanie. V roku 2011 malo 5 % mladých ľudí vo veku 18 – 24 rokov skončenú nanajvýš základnú školu a nepokračovalo v ďalšom štúdiu ani odbornej príprave. Podporné služby na zachytenie týchto mladých ľudí zostávajú obmedzené.⁴

Slovenská republika sa v porovnaní s inými európskymi krajinami teší relatívne nízkemu podielu predčasného ukončovania štúdia, no zároveň sa borí s **vysokou mierou nezamestnanosti mladých ľudí**.⁵ Vzdelávací systém nevytvára efektívnu „záchrannú sieť“, či už v podobe fínskych 10. ročníkov alebo švajčiarskych motivačných semestrov, ktorých úlohou motivovať mladých ľudí k pokračovaniu vo vzdelávaní a príprave na povolanie.⁶

Okrem chýbajúcej pomoci žiakom, ktorým hrozí predčasné vypadnutie zo systému, je nedostatočná aj podpora tých, ktorí v ňom zostanú. **Pomoc pri rozhodovaní o ďalšom štúdiu im majú priamo v školách poskytovať výchovní poradcovia.** V slovenskom systéme sú to však bežní učitelia, ktorí majú na výkon výchovného poradenstva iba minimálne znížený počet vyučovacích hodín. V praxi podstatnú časť svojich aktivít venujú preventívnym programom či pomoci žiakom so špecifickými potrebami. **Na realizáciu študijného a kariérového**

poradenstva zostáva málo času a aj z neho ešte ukrojujú administratívne záležitosti spojené s celoštátnym testovaním či prijímacími konaniami na stredné školy.

Mnohí mladí ľudia musia bez dostatočnej podpory robiť zásadné životné rozhodnutia vo veku 15 rokov. Výskum ukázal, že najviac ich pri výbere školy a povolania ovplyvňuje to, akými informáciami disponujú. Najviac informácií získavajú od rodičov a z internetu, výchovní poradcovia sú ich zdrojom len v desatine prípadov.⁷

Žiaci základných škôl prejavujú najväčší záujem o štúdium na stredných odborných školách s maturitou (43 %), na druhom mieste si volia gymnáziá (takmer 30 %), po ktorých s odstupom nasledujú umelecké školy a stredné školy bez maturity (obe menej ako 6 %). Takmer 17 % ôsmakov ešte nevie, na akej strednej škole by chceli pokračovať.⁸

Dôležitým aspektom pri rozhodovaní mladých ľudí o ďalšom študijnom a profesijnom zameraní je aj **fyzická a finančná dostupnosť štúdia**. Viaceré opatrenia na pomoc pri vzdelávaní žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa na stredné školy nevzťahujú. Štátom poskytované štipendiá nemusia pokryť všetky náklady spojené so štúdiom a motivačné štipendiá pri štúdiu na odborných školách musia poskytovať fyzické alebo právnické osoby, pre ktoré sa mladí ľudia pripravujú na povolanie, aj to najviac do výšky 65 % sumy životného minima.

Ako možno mladých ľudí podporiť pri prechode zo základného vzdelávania na ďalšie vzdelávacie stupne?

Ako im možno účinne pomôcť pri optimálnom výbere školy a povolania?

„Všetci chcú ísť na gymnáziá. To nie je normálne. Dnes je už ťažko nájsť dobrého majstra, ak potrebujete niečo opraviť.“

účastníčka workshopu
Žilina

Múdrost vs. zručnosť

Podľa väčšiny ľudí na Slovensku má základné vzdelávanie poskytnúť všeobecný rozhľad a morálne základy, špecializácia má prísť až na úrovni stredných škôl.⁹ Takmer polovica ľudí predpokladá, že **pre úspešný život v budúcnosti bude dôležité vedieť sa rýchlo prispôbovať zmenám a presadiť sa v konkurencii**. Vyše polovice ľudí je presvedčených, že vzdelávanie bude úzko špecializované podľa potrieb trhu práce a bude si vyžadovať vysoké individuálne výkony. No aj keď dravosť ľudia považujú za užitočnú, pre mnohých je dôležitejšia tímová práca a spoločné učenie sa.¹⁰

Slovenský vzdelávací systém stredoškôľakov pripravuje buď na ďalšie, vysokoškolské štúdium, alebo na trh práce. Tomu je prispôbovaná aj jeho štruktúra, ktorá okrem špecifických typov škôl (napr. konzervatórií) rozlišuje stredné školy na všeobecnevzdelávacie gymnáziá a rozmanito profilované stredné odborné školy.¹¹

Dynamika ekonomického vývoja ani požiadavka flexibilnejšej pracovnej sily sa automaticky neodráža v nastavení sekundárneho vzdelávania. Štát na tieto podnety reaguje s oneskorením pri nastavovaní obsahu, foriem a metód vzdelávania a podmienok organizácie, riadenia aj financovania stredných škôl. V oblasti odborného vzdelávania a prípravy (OVP) nie je vzdelávanie finančne efektívne, technologicky a metodicky inovatívne a pre „klientov“ dostatočne atraktívne.

Aj v dôsledku toho je na Slovensku vysoká miera nezamestnanosti mladých ľudí, vrátane čerstvých absolventov škôl.¹² **Dlhodobým problémom je aj štruktúra stredoškolských absolventov**, ktorá nie je v súlade s potrebami trhu práce. Až 84 % stredoškôľakov končí v maturitných odboroch. Týchto žiakov je päťnásobne viac ako žiakov s výučným listom.¹³

Podiel študentov vo všeobecnom a odbornom vzdelávaní je premenlivý kvôli demografickému vývoju aj opatreniam vzdelávacej politiky. **Vysoký záujem o maturitné odbory a nízky záujem o remeslá a technické smery sa rezort školstva snažil regulovať reštriktívnymi opatreniami**, napríklad stanovením percentuálneho podielu žiakov prijímaných na osemročné gymnáziá,¹⁴ či pokusom upraviť podiely študentov podľa prospechu. Toto opatrenie sa ukázalo byť nielen v rozpore s ústavou,¹⁵ ale aj ako kontraproduktívne, keďže odborným školám prisúdilo status škôl „druhej kategórie“ s prospechovo „slabšími“ žiakmi. Žiaduci podiel študentov v oboch typoch vzdelávania zostáva spornou otázkou.

Nedostatočná prepojenosť a priestupnosť rôznych úrovní vzdelávania, ako aj vzdelávania s trhom práce, ovplyvňujú aj diskusie o obsahu, formách a výstupoch vzdelávania. Na jednej strane sa zdôrazňuje potreba rozvíjania praktických zručností, z iného pohľadu zas rozvíjanie kľúčových kompetencií. Z týchto pozícií sa všeobecnému prúdu vzdelávania vyčíta produkovanie absolventov, ktorí nemajú znalosti a zručnosti potrebné pre prax a odbornému vzdelávaniu zas nedostatočné rozvíjanie „mäkkých“ zručností.

Akými opatreniami možno podporiť vyvážené zastúpenie mladých ľudí vo všeobecnom a odbornom strednom vzdelávaní?

„Dnes vôbec nie je možné odhadnúť, aké profesie budú potrebné o 20-30 rokov. Keď si pozriete zoznam dnešných profesií, zistíte, že mnohé z nich pred 20 rokmi ani neexistovali. My dnes naozaj nevieme, čo nám budúcnosť pripraví a je naivné si predstavovať, že niekto múdry pri nejakom ministerstve alebo výskumnom ústave povie, aké profesie budeme o 20 rokov potrebovať.“

Vladimír Baláž
ekonóm

Príprava na povolania

Prestíž odborného vzdelávania a prípravy je na Slovensku nízka. Jeho budúcnosť ohrozuje **nedostatok inovácií, slabá uplatniteľnosť absolventov na trhu práce aj nedostatok kvalifikovaných absolventov vo viacerých odvetviach**. Pokus vyriešiť dopyt po pracovnej sile masovým rozšírením vysokoškolského štúdia zlyhal.¹⁶ Štát sleduje nezamestnanosť absolventov stredných škôl, no zistenia nemajú priamy vplyv na ponuku otváraných stredoškolských učebných odborov.¹⁷

Stredné odborné vzdelávanie je najnákladnejším typom vzdelávania v prepočte na žiaka.¹⁸

Napriek zásadným zmenám v štruktúre hospodárstva a výraznému poklesu žiakov na Slovensku pretrváva hustá sieť odborných škôl, z ktorých mnohé majú problém naplniť kapacity.

Na aktuálnu a v krátkodobom horizonte očakávanú potrebu pracovnej sily vo výrobnnej sfére a oblasti služieb reaguje **zákon o odbornom vzdelávaní a príprave, ktorý od roku 2015 do OVP vniesol prvky duálneho modelu**.¹⁹ Jeho podstatou je užšie prepojenie škôl a zamestnávateľov, v ktorom školy poskytujú teoretickú prípravu a podniky praktickú výučbu. Študenti vstupujú do zmluvného vzťahu so zamestnávateľom, ktorý im za odvedenú prácu môže poskytovať odmenu.

V prvom roku platnosti nového zákona záujem o takúto formu vzdelávania nedosiahol očakávania. Rezort školstva už avizoval, že v nasledujúcom školskom roku sa zapojí viac firiem, škôl aj študentov.²⁰ Problematické však naďalej zostáva to, že **do duálneho modelu vo veľmi malej miere vstupujú školy, ktoré sa nachádzajú v regiónoch s najvyššou mierou nezamestnanosti**.

Na plnohodnotné presadenie duálneho modelu nie sú splnené viaceré štruktúrne predpoklady, aby mohlo byť organizované ako napríklad v Rakúsku²¹ či Švajčiarsku²². Mnohí zamestnávateľia na Slovensku považujú **súčasnú podmienku za málo motivačnú** a na zapojenie sa doň požadujú priame finančné stimuly. Mnohé školy sa do systému nezapojili kvôli **kráteniu normatívnych prostriedkov na praktickú časť vzdelávania**, ktorá je žiakom poskytovaná priamo vo firmách. Pomerne nízky záujem študentov zas vyplýva z kombinácie slabej informovanosti, vnímanej neatraktívnosti ponúkaných odborov, ako aj slabých možností na ďalšie uplatnenie. Odborníci kritizujú aj **nastavenie podmienok na mieru veľkým zamestnávateľom a na úkor stredných a malých podnikov a živnostníkov**.

Otvorené zostávajú aj podmienky na obsahové, metodické a organizačné zabezpečenie OVP. Napriek tomu, že nový zákon posilnil účasť zamestnávateľov, nepodarilo sa vytvoriť účinné mechanizmy, ktoré by ich motivovali k intenzívnejšiemu zapojeniu do tvorby vzdelávacích štandardov na centrálnej úrovni a do **tvorby vzdelávacích programov na úrovni konkrétnych škôl**. Zamestnávateľia a zamestnávateľské zväzy nie sú garantmi kvality v odbornom vzdelávaní.

Akými spôsobmi možno zvýšiť kvalitu a efektívnosť odborného vzdelávania a prípravy?

„Stojíme pred úplne novým svetom. Nemôžeme dúfať, že vývoj bude ďalej lineárne pokračovať a po rozmachu poľnohospodárstva, priemyslu, služieb a štátnej správy príde prosto niečo ďalšie. Nič také neexistuje. Pracovných príležitostí ubúda, pretože sa technologizuje celá spoločnosť a v mene konkurencieschopnosti a zvýšenia životnej úrovne ľudí narastá produktivita práce. Najviac ľudí sa dnes presúva do služieb, ale aj tento podiel začína pomaly klesať. Riešením je preklopiť ekonomiku z globálnej na lokálnu úroveň.“

Milan Zelený
ekonóm a vysokoškolský pedagóg

Show me your výučný list?!

Slabá uplatniteľnosť mladých ľudí na trhu práce nie je spôsobená iba pretrvávajúcou ponukou študijných a učebných odborov, po ktorých nie je medzi dopyt, či „zlým“ výberom školy. Problémom je aj to, že **niektorí zamestnávateľia vyžadujú od svojich budúcich zamestnancov vyššie vzdelanie, než aké je pre danú pracovnú pozíciu nevyhnutné**, čím sa pracovný trh deformuje. Mnohé pozície vo verejnom sektore napríklad vyžadujú vysokoškolské vzdelanie 2. stupňa, čo spôsobilo, že vysokoškolský diplom prakticky aj morálne zdevalvoval. Zároveň, ľudia s „len“ maturitným vysvedčením alebo výučným listom majú výrazne zredukované možnosti na pracovné uplatnenie vo verejnej sfére.

Požiadavka na zabezpečenie kvalitného a efektívne financovaného stredoškolského vzdelávania zvyšuje tlak na **štandardizáciu vzdelávacích výstupov**. Rezort školstva pripravuje centralizované vstupné testy na stredné školy aj štandardizované maturity.

Paralelne s tým na celoeurópskej úrovni prebieha zosúladovanie systému kvalifikácií s Európskym kvalifikačným rámcom (EKR). Jeho cieľom je **prepojiť**

kvalifikačné systémy rôznych krajín a podporiť tak uznávanie kvalifikácií v priestore voľného pracovného trhu EÚ, čo má uľahčiť aj mobilitu ľudí v oblasti zamestnávania a vzdelávania. V blízkej budúcnosti sa ľudia budú preukazovať dokladom o získanej kvalifikácii zaradenej do jednej z ôsmich úrovní národného alebo európskeho kvalifikačného rámca. Všetky úrovne budú opisovať možné kvalifikácie dosiahnuté v riadnom štúdiu, ale aj v neformálnom vzdelávaní prostredníctvom tzv. deskriptorov.²³

Na to, aby Slovensko dosiahlo prehľadnosť a aplikovateľnosť EKR v praxi, musí okrem nastavenia zákonov vytvoriť aj Národnú sústavu kvalifikácií (NSK), revidovať Národný kvalifikačný rámec (NKR) a zabezpečiť jeho kompatibilitu s EKR. Výzvou pre budúcnosť zostáva okrem iného aj to, **ako zladíť kvalifikačné štandardy so vzdelávacími štandardami v OVP**. Jednou z podmienok je urobiť zo zamestnávateľov aktívnych spolutvorcov a garantov vzdelávacích obsahov. Inak budú aj naďalej iba ponúkať „dielne“ na praktickú výučbu toho, čo nadizajnuje niekto iný.

Z hľadiska efektívnosti vynaložených verejných zdrojov na stredné všeobecné aj odborné vzdelávanie v súčasnosti štát stráca štvorako:

1. financovaním študijných odborov, po ktorých na lokálnom či celoštátnom trhu práce nie je dopyt,
2. absentujúcou podporou odborov, v ktorých dlhodobá chýba kvalifikovaná pracovná sila a zahraničná migrácia ju dostatočne nekompenzuje,
3. znášaním nákladov na podporu v nezamestnanosti u absolventov, ktorí si nenájdu uplatnenie, a
4. nedostatočnou podporou študentov zo sociálne slabých pomerov pri pokračovaní aj dokončovaní štúdia na strednej škole.

Akými spôsobmi môžu byť zamestnávateľia zapojení do tvorby vzdelávacích obsahov a hodnotenia vzdelávacích výstupov?

Zoznam použitých zdrojov

1. Frey, C. B., Osborne, M. A. (2013) *The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?* Dostupné [tu](#).
2. Kusá, Z., Tížik, M. (2009) (eds.) *Výskum európskych hodnôt 1991 – 1998 – 2008*. Bratislava: SAV.
3. *Dve desiatky tvorivých workshopy pre žiakov, širokú aj odbornú verejnosť sa v rámci kampane Chceme vedieť viac realizovali v priebehu rokov 2014 a 2015 po celom Slovensku. Dokumentácia je dostupná [tu](#) a [tu](#).*
4. *Tzv. školy druhej šance existujú len na zlomku základných škôl a v prostredí stredných škôl umožňujú štúdium v dvojročných odboroch, z ktorého študenti nezískajú maturitu ani výučný list.*
5. *Pozri napríklad Analýza nezamestnanosti mladých ľudí v SR (2015) Bratislava: Úrad vlády SR a KPMG. Dostupné [tu](#).*
6. Zimenová, Z., Blaščák, F. (2013) *Duálny systém odborného vzdelávania vo Švajčiarsku*. Bratislava: Nové školstvo. Dostupné [tu](#).
7. *Analýza problémov vedúcich k nízkemu záujmu o odborné vzdelávanie a prípravu zo strany žiakov na stredných odborných školách. (2014) Bratislava: ŠIOV. Dostupné [tu](#).*
8. *Tamtiež.*
9. *Aká základná škola je kvalitná? Druhá správa o zisteniach z reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky o vzdelávaní na Slovensku. (2015) Dostupné [tu](#).*
10. *Áké bude vzdelávanie v budúcnosti? Štvrtá správa o zisteniach z reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky o vzdelávaní na Slovensku. (2015) Dostupné [tu](#).*
11. *Správa o stave školstva na Slovensku a o systémových krokoch na podporu jeho ďalšieho rozvoja. Príloha č. 1: Popis vývoja a analýza hlavných problémov regionálneho školstva (2013) Bratislava: MŠVVŠ SR, s. 6-7. Dostupné [tu](#).*
12. *Údaje o nezamestnanosti absolventov stredných škôl sú dostupné [tu](#). Pozri aj Herich, J. (2015) *Uplatnenie absolventov stredných škôl v praxi*. Bratislava: CVTI SR. Dostupné [tu](#).*
13. *Správa o stave školstva, s. 27-29.*
14. *Tamtiež.*
15. *Tlačová informácia č. 77/2014. Košice: Ústavný súd SR. Dostupné [tu](#).*
16. *Schumpeter (2014) Got skills? Retooling vocational education. In The Economist, 23.8.2014.*
17. *Pozri Zoznam študijných odborov a učebných odborov s nedostatočným počtom absolventov pre potreby trhu práce [tu](#) a Zoznam študijných odborov a učebných odborov, ktoré sú nad rozsah potrieb trhu práce [tu](#). Podľa informácie zverejnenej na stránke ministerstva školstva sa má zaradiť škola do týchto zoznamov zohľadniť aj v normatívnom financovaní.*
18. *Prehľad normatívov pre jednotlivé učebné odbory je dostupný [tu](#).*
19. *Zákon č. 61/2015 o Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Celé znenie zákona je dostupné [tu](#). Informácie o slovenskej podobe duálneho odborného vzdelávania sú zhrnuté [tu](#).*
20. *Pozri napríklad [tu](#) a [tu](#).*
21. *Faktory úspechu pri duálnom vzdelávaní. Možnosti prenosu. (2014) Wien: WIFI. Dostupné [tu](#).*
22. *Zimenová, Z., Blaščák, F. (2013).*
23. *Vantuch, J. (et al.) (2013) Analýza národných systémov kvalifikácií vo vybraných krajinách EÚ. Bratislava: ŠIOV. Dostupné [tu](#).*

